

Kopecký, Milan

Poznámky k vývoji české historické beletrie předobrozenké

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná.
1967, vol. 16, iss. D14, pp. [49]-66

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108001>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILAN KOPECKÝ

POZNÁMKY K VÝVOJI ČESKÉ HISTORICKÉ
BELETRIE PŘEDOBROZENSKÉ

Poměrně bohatá předobrozená literatura s historickou tematikou je sice už více než dvě století předmětem odborného zájmu, avšak nebyla dosud soustavně zkoumána z hlediska literárně-vědného. V současném stadiu znalostí může nám zde jít pouze o sondy do rozsáhlé produkce, přičemž těžiště našich výkladů bude v literatuře období renesance a v literatuře pobělohorské.

Nejprve je třeba vyjasnit sám pojem *historická beletrie předobrozená*. Jasně je vymezení časové: „předobrozenou“ literaturou se míní literatura od jejich počátků po sedmdesátá léta 18. století. Méně jasný je na první pohled termín „historická beletrie“. V novočeské literatuře má smysl zcela jednoznačný, neboť sem řadíme spisy s látkami historickými, jež mají estetickou funkci, tedy především historické romány, povídky a novely; tyto spisy se výrazně odlišují od prací historických v úzkém slova smyslu, které patří do historie jako vědního oboru. V období feudalismu taková výrazná dělící čára mezi oběma oblastmi prakticky neexistovala, protože „kronika“ (jak nejčastěji byly práce s historickou tematikou nazývány¹) měla jak funkci uměleckou, tak odbornou, nahrazovala tedy jak historický román v dnešním slova smyslu, tak historický výklad. Už z tohoto důvodu nemůže literární historik měřit díla sem patřící měřítkem vědecké pravdy; ponechávám tedy stranou otázku pravdivosti historických faktů ve starých kronikách, zkoumanou ostatně od Balbína přes Dobnera a Palackého Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber² až po dnešek našimi i cizími historiky. V tomto článku nepůjde o analýzu historických faktů v kronikách, ale o zřetel k vývoji uměleckému a k vývoji směrem k laicizaci, tj. uplatnění aspektů světských — nenáboženských a necírkevních. Takovým přístupem se vyhneme nebezpečí izolace oblasti historické beletrie od ostatních oblastí starší česke literatury. Do rámce historické beletrie se totiž v různých dobách začleňovaly žánry různého původu i zaměření, tedy kroniky, paměti, biografie (i autobiografie), patří sem aspoň zčásti také literatura legendární, hagiografická, cestopisná i jiná, která nezřídka obsahovala pasáže rázu historického. Naše historická beletrie je většinou prozaická; její samozřejmou součástí jsou ovšem i práce veršované, vždyť veršem jsou psány skladby tak významné jako kronika tak řeč. Dalimila nebo Nová kronika novoměstského písaře Prokopa. Ba dá se říci, že verš je právě znakem uvědomělé snahy autorovy začlenit dílo do té linie literatury, z níž se pak vyvinula literatura v užším slova smyslu, ačkoliv objektivně dílo nemuselo mít umělecké hodnoty (dokazují to např. některá epigonská historická veršování v duchu Dalimilovy kroniky).

Historickou látku zpracovávají už naše nejstarší legendy, staroslověnské i latinské, vzniklé před počátky českého písemnictví v 9. až 13. století. Tyto skladby vycházejí z kněžského prostředí a jsou také tomuto prostředí v první řadě určeny. I když vesměs slouží upevňování křesťanské ideologie, přece jsou mezi nimi rozdíly v zájmu o dobovou realitu a o konkrétní historické okolnosti doby, v níž světec žil.

Na počátku vlastní kronikářské tvorby stojí Kosmova Chronica Bohemorum z let 1119 až 1125. Napsal ji sice vysoký církevní hodnostář hlavně pro kněžskou vrstvu, ale do okruhu jeho zájmu se nedostala pouze tato vrstva, nýbrž dějiny celého národa v širokém rámci, v němž své místo našly i lidové pověsti. A právě v tomto zřeteli k vrstvám, k nimž autor sám nepatřil, a ve vysokých uměleckých kvalitách (zejména stylových, např. v užívání přímé řeči, a metrických, např. v rytmickém uspořádání slov a v rytmických klauzulích) jsou nesporné klady díla, které se pro pozdější analistiku stalo nedostižným vzorem. V uměleckých kvalitách dovedl Kosmu z jeho pokračovatelů následovat vlastně jen kanovník

a notář svatovítské kapituly Vincentius, vypravující poutavě o událostech mezi lety 1158—1167, a Jindřich Řezbář jako autor veršované skladby *Cronica domus Sarensis* z konce 13. století.³

Na některých klášterních kronikách je patrná jistá laicizační tendence v tom smyslu, že původní podání dějin kláštera je rozšiřováno na dějiny celého národa v určité době. V *Kronice Zbraslavské* je dokonce — zásluhou druhého autora Petra Žitavského — původní úzký rámec rozšířen tak, že se klášterní a české dějiny dostaly do souvislosti s dějinami evropskými v první polovině 14. století.

Do oblasti historické beletrie předobrozenské patří ovšem všechna díla, která byla v Čechách v oběhu a sloužila našim předkům, i když z hlediska vývojového se díla psaná česky projeví jako důležitější než díla latinská a německá. Německá tvorba, vzniklá před souvislými českými literárními památkami hlavně ve 13. století, narušovala výlučné postavení duchovenstva jako tvůrce literatury. O slovo se zde hlásí už laikové, i když zpočátku laikové pišící německy; závažná je proto v Čechách vzniklá a českému králi nebo světským feudálům určená tvorba Meistera Sigehera, Friedricha von Sunneburg, Ulricha von dem Türlin a Heinricha von Freiberg i takové německé práce s historickou tematikou, jako např. epy Alexandreis a Wilhelm von Wenden od Ulricha von Etzenbach.

Ve spisech jazykově českých mohly se laicizační tendence projevit na vyšším stupni už proto, že tyto spisy dávaly předpoklady pro literární zainteresovanost česky cítícího světského publika. Na toto publikum myslel v prvé řadě tak řečený Dalimil, autor první české veršované kroniky z doby kolem roku 1314. Spisovatel asi už nebyl duchovní, už nezastával pozice duchovních feudálů, ale vyjadřoval především stanovisko feudálů světských, přičemž určení jeho díla bylo společensky ještě širší. Z toho důvodu také mělo toto umělecky silné dílo, plné národního nadšení, v dalším vývoji takový ohlas a jeho charakteristické rysy se objevovaly i v pozdější literární tvorbě. Tak např. po husitských válkách (pravděpodobně v padesátých letech 15. století) byla kronika využita, a to nejen po stránce formální, ale i textové, v *Krátkém sebrání z kronik českých k agitaci pro zvolení panovníka z české krve*. Ne nadarmo vychází pak kronika v době ohrožení národa těsně před Bílou horou v nové, humanistické edici Pavla Ješina z Bezdězí.

Latinská forma kronik z doby Karla IV. představuje ve srovnání s kronikou tak řečeného Dalimila jakousi bludnou peripetii v rozvoji laicizačních tendencí; z hlediska těchto tendencí zaslouží však přece pozornosti aspoň to, že tyto kroniky už neslouží duchovním feudálům vypisováním klášterních historií a oslavou církevních představitelů, ale především slouží feudálům světským, hlavně panovníkovi, jehož politickou koncepci zastávají. Tento posun směrem k laicizaci, příznačný zvláště pro kroniku Přibíka Pulkavy z Radenína a kroniku Beneše Krabice z Weitmile, se dal za uvědomělého příspěvní samotného Karla IV. Je to zřejmě zvláště na pojetí historie českého státu v kronice Pulkavově, napsané nejdříve latinsky, ale brzy poměrně volně přeložené do češtiny (a do němčiny), jisté s ohledem na světskou složku národní společnosti, která latinu neznala. Laicizační a politický zřetel vedl Karla IV. i v jeho autobiografii, která stojí na začátku svěživotopisného žánru v české literatuře, i při psaní latinské legendy o sv. Václavovi (ostatně zanedlouho přeložené do češtiny), který je pojat a vykreslen jako příkladný vladař, nikoli pouze jako světec, jak by to vyplývalo z dosavadní tradice svatováclavských legend.

V souvislosti s historickou prózou předhusitskou je třeba si také všimnout krásné prózy z doby Karla IV., jejíž těžiště leží sice ve složce výpravné a zá-

bavné, která však obsahuje také řadu motivů historických. Díla jako *Passionál*, *Život Krista Pána*, *Životy svatých Otců* nebo *Aseneth* byla určena publiku nekněžskému; formálně se v nich laicizace projevuje také tím, že v české verzi je zeslabována teologická učenost originálů a abstraktní pojmy jsou nahrazovány konkrétními výrazy. Podobně jako v krásné próze objevovaly se historické pasáže a drobné poznámky i v některých jiných žánrech. Platí to např. pro cestopisnou literaturu představovanou na přelomu 14. a 15. století cestopisem Mandevillovým a *Milionem Marka Pola*. Žánrové nevyhraněnosti staročeské literatury není třeba se podívat, protože tato nevyhraněnost je běžná i v jiných evropských literaturách středověkých. Naše kronikářská literatura obsahovala zase nežřídka zprávy cestopisné, jak dosvědčuje např. spis vzniklý z Karlova popudu a zamýšlený jako spojení dějin českých s dějinami světovými — kronika italského minority Giovanni Marignoliho.

Doba husitská musela přinést do vývoje literatury směrem k laicizaci nový vývojový stupeň, neboť v podstatě šlo tehdy o sociální boj proti největší velmoci středověku — církvi. Kronikářství husitského hnutí vyrůstá z opozice proti vládnoucí církvi, z odsudku jejich zlořádů a nemravného života jejich představitelů. Tato literatura se ovšem dostávala do kontroly jiné církevní organizace; objektivním faktem však bylo, že odpor proti římské církvi mající světovou autoritu byl krokem vpřed k laicizaci a zlidovění kulturních statků.

Je logické, že kroniky husitského období jsou zaměřeny na aktuální události. Tak Vavřinec z Březové věnuje svou obsáhlou Husitskou kroniku pouhým osmi letům, tj. bouřlivé a na události bohaté době od r. 1414 do r. 1422. Krátká časová rozloha mu dovolila vypravovat všechno, čeho byl svědkem nebo co získal z čerstvých zpráv svých současníků, i když jeho podání nese pečeť subjektivitu. Nesporné je novum této kroniky v porovnání se středověkými anály, že totiž kronika „je celá komponována k jednomu problému, k historické události nesmírného dějinného významu, husitské revoluci, kterou autor považoval za skutečnost hodnou nejbedlivější pozornosti“.⁴ Až do husitství jsou zřejmě autory historických děl příslušníci feudální třídy; ve Vavřincovi z Březové přichází ke slovu příslušník měšťanstva. Zatímco až do husitství byla kronikářská tvorba ponejvíce v rukou duchovního stavu, píše Husitskou kroniku laik. Vavřinec z Březové zosobňuje jeden ze základních rysů laicizace historické beletrie, který vidím ve změně poměru k autoritě. Přitom pod pojmem „autorita“ nemíním jen autoritu církve, nýbrž i autoritu předchůdců. Tato autorita vedla až do husitství k přejímání ze starších děl, někdy přímo k opisování celých jejich pasáží. Počínaje husitstvím je tato autorita otřesena. Vavřinec z Březové zná sice spisy svých předchůdců, ale přistupuje k nim kriticky, a hlavně: zaměřuje se na současnost; to ho také vede k užití nových uměleckých prostředků.

V době husitské mají své počátky rovněž zápisy různých kronikářů, tzv. Staré letopisy české. V nich se vedle tradičního kronikářského přístupu k událostem — zevrubného a suchého — projevuje nový rys, totiž spontánní citová reakce na prožitou událost. Dalším znakem, souvisícím s laicizací, je tu občasné užití hovorové češtiny. Protože autory zápisů byli většinou laikové z měšťanského prostředí, je samozřejmé, že v díle dominují zájmy laické a měšťanské. Autoři si ovšem všimli také problematiky církevní a událostí rázu náboženského; jejich přístup k nim je však přístupem upřímných obhájců husitství. Přitom Staré

letopisy české nechtěly vyjadřovat oficiální stanovisko, jsou prosté, někdy až bezprostřední, a tím předznamenávají Paměti Mikuláše Dačického a rukopisné zápisy z doby pobělohorské.

Beletrizaci historických událostí můžeme sledovat od Kosmy přes tak řečeného Dalimila k husitským spisům Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi a Život... Mistra Jana Husi a dále ke kronikám doby renesanční, zvláště ke kronice Hájkově. V uvedených spisech o Žižkovi a Husovi je sice shodná tendence beletrizovat historický materiál a rozšířit jej o zajímavé nehistorické detaily, rozdílný je však poměr k hrdinovi: neznámý spisovatel Kroniky... o Janu Žižkovi vylíčil Žižku jako statečného válečníka, kdežto kněz Jiří Heremita pojal Husa jako asketu. První pojetí vzniklo v duchu bojové husitské tradice, kdežto druhé pojetí bylo poplatné středověké legendistice. Proto jsou v Heremitově spise zdůrazněny fantastické prvky, avšak v Kronice... o Janu Žižkovi jsou tyto prvky potlačeny na nejmenší míru. Rozdíly mezi oběma spisy se dají vysvětlit dvojím vztahem k husitské tradici na konci 15. století: na jedné straně si lid připomíná hrdinské činy Žižkovy a husitských bojovníků, na druhé straně se oficiální kališnická církev omezuje na oslavování Husa jako světce a mučedníka.⁵ Publikum přijalo příznivěji kroniku o Žižkovi, jak naznačuje fakt, že v 16. století se tato kronika stala zábavnou knížkou pro lid podobně jako o něco mladší Historie o bratru Janu Palečkovi.

Prozaické kroniky doby husitské zpracovávají nezřídka tematiku vyhrazenou v době předhusitské jiným žánrům, např. epickým básním. To ovšem souvisí se zánikem některých žánrů (např. dramatu) a s přesunem jejich tematiky do žánrů jiných nebo zcela nových.⁶ Ostatně v historické beletrii doby husitské se nejednou uplatňují postupy typické pro jiné žánry, jak ukazují Pašije mistra Jana Husi a Pašije o mistru Jeronýmovi Pražském, známé ve verzi latinské i české. Jejich autor Petr z Mladoňovic využívá v nich formy pašijí, formy vyložené náboženské k podání světského obsahu, tj. Husova a Jeronýmova boje proti církevní autoritě v Kostnici.

Oblast historické beletrie se v době husitské rozšiřuje o různé noviny, relace i o prózu vojenskou. Pozoruhodné jsou zvláště relace, které se zpravidla obírají jednotlivými historickými událostmi a představují tak vlastně stavební kameny pro podání kronikářské. Prostým, ale velmi působivým slohem je napsána relace o smrti kněze Jana z Želiva⁷ z r. 1421. Složil ji kněz Vilém, který dramatickými prostředky, zejména častým dialogem, usiloval o získání sympatií pro Želivského a zároveň o podnětění nenávisti k těm, kteří způsobili kazatelovu smrt.⁸ Jiná relace s názvem Tragédie Ondřeje Puklice⁹ z r. 1467 je přímo školácky prostá (jejím tvůrcem byl ostatně třináctiletý školák Jan Puklice, syn Ondřejův), nicméně právě ve spojení výrazové prostoty s dynamickým dějem účinně gradovaným tkví její přednost.

I v době husitské je historická beletrie zčásti psána latinsky, není to však žádná kabinetní literatura bez souvislostí s aktuálními zápasy. Tak např. dobové povědomí o velikosti a síle Slovanstva našlo výraz v latinském falzu pocházejícím pravděpodobně z druhé poloviny 15. století, kterým Alexander Veliký uděluje Slovanům „na věčné časy celý pás země od půlnoci až k poledním hranicím italským“.¹⁰ Jedním ze znaků laicizace latinské produkce je také zřetel k české tvorbě, zaznamenávané v latinském textu dokonce v českém originále; tak např. novoměstský pisář Prokop zapsal ve své latinské kronice fragmenty českých satirických popěvek zpívaných v počátcích husitského hnutí. S novými prvky setká-

váme se konečně i v latinské tvorbě biografické. Je to zřejmé už ze spisu, vzniklého v přípravném období k husitskému hnutí, totiž z vyprávění o Milíčovi¹¹ od Matěje z Janova v díle *Regulae Veteris et Novi testamenti*. Matěj z Janova obrací pozornost nikoli k duchovnímu životu Milíčovu, ale hlavně k jeho charitativní činnosti, podnícené Milíčovým poznáním ubohého sociálního postavení nemajetného obyvatelstva.

I když doba husitská značně rozšířila okruh laického publika, přece mohla být vytvořena laická čtenářská základna v pravém slova smyslu teprve po vynálezu knihtisku. Z tohoto hlediska je pro českou historickou beletrii přímo symbolické, že na samém počátku naší tištěné produkce stojí kronika (Trojanská kronika) a že dva největší tiskaři 16. století (Konáč a Veleslavín) tiskli historickou prózu.

Kronika Trojanská, vytištěná r. 1468 nebo o něco málo později, přinesla už látku vyloženě světskou, velmi oblíbenou, oplodňující naši zábavnou produkci; spis byl znám v rukopisech už od druhé poloviny 14. století a později byl často vydáván (dvakrát jako prvotisk, a to snad 1468 a 1488, pak r. 1603 a v době národního obrození u Kramera r. 1790 a u jeho dědiců r. 1812 a 1843). Pokud jde o vývoj literárních žánrů, je kniha svědectvím přitažlivosti kronikářské výpravné formy (která má už některé znaky pozdějšího románu), formy, která nahrazuje veršovaný rytířský epos, jímž byla látka o dobývání Tróje dlouho tradována. Zde se zřejmě projevil vkus nové, progresivní společenské třídy — měšťanstva, které se od doby husitské stále více uplatňovalo jako producent a konzument literatury. Laicizaci naší historické beletrie ovlivňovala i další přeložená díla o historii cizích národů, jako byla Flaviova Kronika židovská v překladu Pavla Aquilina z r. 1553, Kocínova Kronika turecká z r. 1594, Xenofontova Cyropaedia v překladu Abrahama z Gynterrodu z r. 1605 aj.

Snahy vymanit historii z područí teologie, které se zrodily z nového, humanistického názoru na člověka a přírodu a jež se v západní Evropě uplatňují od 14. století, začínají se v našich zemích projevovat až v 16. století, kdy pro takové snahy poskytuje vhodné předpoklady společensko-politická situace. Humanistické chápání dějinného vývoje je ideologickým výrazem politiky českého městského stavu. Dokazuje to zvláště činnost Konáčova a Veleslavínova: první obrází počáteční stadiium našeho humanismu, druhé stadiium popularizace humanismu.

Mikuláš Konáč z Hodiškova vycítil velmi dobře zájem laického publika o českou minulost.¹² Věděl, že všechny dosavadní rukopisné kroniky (latinské i české) vypravovaly pouze část české historie, kdežto jemu i jeho čtenářstvu šlo o vyprávění celé české minulosti, zvláště o zpracování slavné doby nedávno minulé, doby husitské. Konáčovi se pro jeho záměr jako nejvhodnější jevil spis Eneáše Silvia Piccolominiho *Historia Bohemica* (který byl dokončen r. 1458, poprvé vydán v Římě r. 1475 a který se záhy poté stal světově proslulým). Na tomto spise asi Konáčovi — humanistickému vydavateli imponovalo to, co je pro humanistickou historiografii, zvláště italskou, charakteristické: vybroušený sloh, hluboká učenost a duchaplný vtip. Tyto rysy zajímaly pravděpodobně Konáče více než ideové — ostře protihusitské — zaměření díla. Přitom Konáč nepřekládal Silvia doslovně; jeho formulace upravoval z ideových pozic utrakvistického měšťanstva. Kromě toho své stanovisko (rozdílné od Silviova) vyjádřil i v úvodu a doslovu ke kronice, zejména v obdivných úvodních verších a závěrečných větách

o Žižkovi. Navíc Konáč přidal celou samostatnou kapitolu, v níž vyspělým jazykem (příznivě se odlišujícím od textu přeloženého) vypsal s vlasteneckou hrdostí vládu Jiřího z Poděbrad¹³ a volbu i korunování Vladislava Jagellonského.

Konáčův překlad Silviovy kroniky přinesl soudobému čtenářstvu dílo poutavé a zajímavé, dílo v pravém slova smyslu „čtivé“. Kronika jistě působila nejen jako celek svým vylíčením dosavadních českých dějin, nýbrž i svými jednotlivými částmi. Vždyť v Konáčově edici byly českým jazykem tři desetiletí před Hájkem vyprávěny naše nejstarší pověsti. Kronika nevypisovala pouze historii centra, ale v 13. kapitole poutavě vyprávěla též o Moravě a zaznamenávala pověst o jejím králi Svatoplukovi, který část života prožil jako poustevník.¹⁴ Uvedená kapitola byla významná také tím, že v její závěrečné části bylo formulováno právo každého národa na to, aby uctíval Boha svým jazykem. Kronika se tím začleňovala do linie literárních projevů s touž závažnou pokrokovou myšlenkou odmítající rozdíly mezi duchovními a laiky, do linie, kam patří staroslověnský Proglas, Životy Konstantina a Metoděje, předmluva Štítného k tzv. kodexu klementinskému, dílo Husovo a celý kulturní program husitství. V době humanismu bylo možno takovou formulaci chápat jako projev bránící jazyk a národní pospolitost, podobný těm, jaké nacházíme u Všehrda, Řehoře Hrubého, Píseckého, v některých předmlouvách Konáčových i jinde. Analogický projev nenajdeme ani v kronice, která byla zamýšlena jako obrana husitské tradice, tj. v kronice Martina Kuthena z r. 1539. Ta vypravuje české dějiny většinou mnohem stručněji než Silvius (a podle něho Konáč), s jehož zajímavým a poutavým podáním nemůže soupeřit. Konáčova úprava Silvia představuje nepochybně pozitivní přínos do české historické prózy¹⁵ a její literárněhistorická analýza vede k nesouhlasu s Jirečkovým názorem, že „u vývinu prózy historické dílo Konáčovo spíše nazvati lze zpětkrokem, nežli pokrokem“.¹⁶

Avšak Konáč je pro laicizaci a beletrizaci české historické beletrie významný také jako překladatel Burleyova spisu Životové a mrávná naučení mudrců přirozených . . . (vydán r. 1514). Konáč-moralista zde asi sledoval výchovný záměr, a to s pomocí biografií (většinou pseudohistoricky vypsanych) slavných lidí antiky vytvářet mravní modely a nabádat k jejich realizaci. Objektivně důležitější však byla zajímavá beletristická forma díla, oproštěná od suchého vypisování faktů, jak je příznačný pro starší tvorbu kronikářskou. Beletrizační a exemplový přístup k historii dominuje i v Lomnického verzi (v porovnání s Konáčem už samostatnější) Burleyova spisu z r. 1595¹⁷ a také v jeho patrně posledním tištěném spisku Fragmenta, to jest droby aneb paběrky z starodávních historií a kronik z r. 1623.¹⁸

Konáčův přínos k laicizaci historické prózy je třeba hledat i v jeho překladu Cuspinianovy relace o schůzce čtyř panovníků ve Vídni r. 1515.¹⁹ Konáčem přeložený a vytištěný spisek s názvem Sjezd císařské velebnosti v Vídni . . . z r. 1515 přinášel českému publiku zajímavou a aktuální politickou látku, a to novou formou signalizující pozdější periodika. Ani zde nepřehlídál Konáč mechanicky, ale pro své publikum vybíral z předlohy pasáže obsahově nejvýznamnější, souvislé s králem Vladislavem a s českými zeměmi; zřetel ke svému laickému publiku uplatňoval i při zjednodušování složitých period Cuspinianových.²⁰

Druhý velký tiskař 16. století, Daniel Adam z Veleslavína, je na svou dobu historikem velmi vzdělaným. Bývalý mistr pražské university prokázal svou fundovanost už v Kalendáři historickém, vydaném r. 1578, dvě léta po Veleslavínově odchodu z university (podruhé vyšel spis v rozšířené verzi r. 1590).

Forma kalendáře vyhovovala tehdejším laickým představám o spise, který měl poučovat o světových dějinách. U každého dne roku jsou zde uvedeny paměti-hodné události, k tomuto dni se vztahující: narození, svatby, korunovace a úmrtí významných lidí, bitvy, změny povětrnostní, zatmění slunce, krupobití, vichřice, bouřky a přírodní katastrofy, zemětřesení, povodně, sucho, hlad, různé epidemie, zvláště morové, atd. Dílo tohoto druhu bylo ovšem kompilací čerpající z různých pramenů bez pokusu o hodnocení registrovaných faktů. Nebylo možno předpokládat, že čtenáři budou takové dílo číst souvisle, neboť kalendářní forma vedla k četbě jen určitých částí, zpravidla jen pasáže k určitému dni roku. Taková četba tedy nepřinášela celistvý pohled na historii, nýbrž kladla si za úkol hlavně popularizování historie.

V české literatuře byla forma, kterou Veleslavín zvolil, novinkou; není rozhodující, že z hlediska tehdejší evropské historiografie šlo o formu nepůvodní. Veleslavín jistě věděl, že na díle takto zaměřeném pracuje podle vzoru podobných spisů cizích, zejména německého kalendáře Ebrova, jeho učitel Prokop Lupáč z Hlaváčova, ale jistě také věděl, že chystaný Lupáčův kalendář (který potom vyšel až po knize Veleslavínově — r. 1584) je latinský. Veleslavín však měl na zřeteli publikum čtoucí česky, a navíc široké vrstvy publika. Svědčí o tom už jeho předmluva. Veleslavín v ní nepochybuje o tom, že jeho dílo budou za zbytečné a nepotřebné považovat ti, kteří mají podobné kalendáře latinské a německé. Pro ty Veleslavín svůj Kalendář nenapsal a nevydal, on své dílo určil těm, kteří čtou pouze česky a kterých je mnohem větší počet než těch, kteří znají cizí jazyky. Toto místo Veleslavínovy předmluvy vyznívá programově, dokazuje, že mladý Veleslavín přešel z university do tiskárny proto, aby sloužil laickým čtenářům s nižším vzděláním, jimž se dosud žádný historický spisovatel plně nevěnoval.

Veleslavín si byl asi dobře vědom jedné ze slabin svého Kalendáře historického: jeho analytického rázu. Proto šest let po jeho vydání tiskne dílo, které podávalo syntetický pohled na světové dějiny — Kroniku světa. Veleslavínova předloha, *Chronica* od Jana Kariona vydaná r. 1532 ve Vitemberku, vyšla v českém překladu Burjána Sobka z Kornic už r. 1541. Veleslavín Sobkův překlad znal, avšak jeho jemný jazykový cit mu nedovolil vydat jej v původní podobě. Přeložil proto spis nově jasnou češtinou, opíral se ovšem o překlad Sobkův, a přehledným členěním látky učinil knihu co nejvíce srozumitelnou. Sám pak přidal vypsání vlády Maxmiliána II., takže kronika, dovedená do Maxmiliánovy smrti, informovala čtenáře také o událostech nedávno minulých. Veleslavín se tak zasloužil o to, aby českému publiku byly zpřístupněny světové dějiny, vyprávěné ovšem v tradičním rámci čtyř světových monarchií (chaldejské, perské, řecké a římské). Čtenář se v knize seznamoval se zajímavě podanou válkou trójskou, thébskou, s Alexandrem, Hannibalem, se založením Říma i s jinými historickými událostmi, mohl si však také přečíst pasáže z českých dějin vypisovaných v rámci čtvrté monarchie. I když v těchto pasážích publikum asi postrádalo citové zaujetí pro naše dějiny, přece bylo celkem objektivně informováno o kostnickém koncilu, o upálení českých mistrů, o právu Čechů přijímat podobojí, o udatosti českých válečníků v bitvě u Moháče atd. Přitažlivé byly zvláště kapitoly napsané lehkým, až reportážním stylem, jako např. líčení humanistického způsobu přivítání Ferdinanda I. v Praze. Zde ostatně kniha těžila z vypsání českých autorů — Matouše Kolína z Chotěřiny a Martina Kuthena ze Šprinsberka.²¹

Na rozdíl od Kalendáře historického a Kroniky světa, u nichž Veleslavín mohl

počítat s lidovým čtenářem, sledoval asi vydáním dalšího spisu, *Politia historica* z r. 1584, jiné cíle — chtěl přinést vládnoucí třídě jakousi rukověť, o níž by se ve svých úřadech mohla opírat. Přesto se však toto dílo na nejednom místě stávalo obžalobou tehdejšího společenského řádu, zvláště tam, kde se Veleslavín od originálu odchyloval samostatnými pasážemi vztahujícími se k českým poměrům.²²

Z Veleslavínova zájmu o české dějiny a ze zřetele k laickému publiku především z prostředí měšťanského vyplynul jeho záměr vydat v jednom svazku kroniku Silviovu a Kuthenovu. Pokud jde o Silvia, nevyhovoval mu archaický ráz Konáčovy verze, a proto Silviovu kroniku přeložil znovu,²³ přidal k ní novou edici Kuthenovy kroniky a vydal je společně r. 1585 s názvem *Kroniky dvě o založení země České*. Důvod, proč v jeden celek spojil právě tyto dvě kroniky, vysvětluje tím, že Silviova kronika „pořádně, moudře a ozdobně“ vypravuje české dějiny bez uvádění letopočtů, kdežto kronika Kuthenova zas události datuje, čímž se obě práce doplňují. Veleslavín totiž — stejně jako Kocín a někteří jiní jeho současníci — byl přesvědčen, že bez chronologie je historie pouhou rozprávkou. Proto také ve své knize klade za sebou vždy ty kapitoly obou kronik, které spolu časově, ovšem i tematicky, souvisí. Výrazně katolickou tendenci Silviovy spisu snažil se Veleslavín zmírnit čtverým způsobem. Předně připojil k Silviovu spisu spis kronikáře se zcela opačnou tendencí, utrakvisty Kuthena, který ve své útlé kronice usiloval o obhájení husitství. Za druhé opravuje Veleslavín názory Silviovy v marginálních poznámkách, kde také se Silviem často nesouhlasí, nebo s ním polemizuje. Nejzávažnější a nejpozoruhodnější je však třetí způsob, kterým Veleslavín zabljuje vyhraněnost Silviových názorů. Míním Veleslavínovu obšírnou předmluvu k jeho dvěma kronikám. Zde Veleslavín podává důkladný přehled dosavadního českého historického spisování a rozebírá zejména čtyři kroniky — Silviovu, Kuthenovu, Hájkovu a Dubraviovu. Tato předmluva je nejhodnotnější ze všech historických prací Veleslavínových; psal ji totiž Veleslavín-historik, nikoli Veleslavín-kronikář. Jeho polemika se Silviem je vedena nejen z pozic hrdého laického vlastence své doby, ale také z pozic vzdělaného humanisty, který tendenčního Silvia poráží zbraněmi dějinné pravdy, za jejíž vítězství bojovali husitští válečníci. I když Veleslavín — stejně jako z velké části jeho současníci — opustil mnohé z ideálů husitského hnutí, nedovolil posmívat se jeho mravnímu a národnímu patosu.

Veleslavínova předmluva, z odborného stanoviska poctivě fundovaná, je pozoruhodná i mnoha bystrými postřehy. Veleslavín např. správně vysvětluje příčiny Hájkova „vymýšlení“ poukazem na obdobné postupy antických spisovatelů, kteří byli humanistickým dějepiscům posvátným vzorem. Z jiných postřehů je patrné, že Veleslavín-historik neměl sice nadání syntetické, ale dovedl výborně reagovat na podněty, které mu přinášela kronikářská literatura. Tento svůj analytický (a zároveň i kritický) dar přinesl si Veleslavín zřejmě z university, kde také v podstatě šlo o výklad předem stanovených textů.

Za zmínku stojí konečně i čtvrtý způsob Veleslavínova otupování protihusitského ostří Silviovy kroniky. V poslední části své knihy otiskl totiž v českém překladu Poggiův list Leonardu Aretinskému o statečné smrti Jeronýmově. Tím Veleslavín paralyzoval eventualitu nepříznivého dojmu, který jeho laický čtenář mohl získat z četby o Husovi a Jeronýmovi, ačkoliv ani u Silvia není vyprávění výrazně zaměřeno proti kostnickým mučedníkům.

Svými historickými spisy reagoval Veleslavín na dobovou potřebu, na touhu svého čtenářstva seznámit se s dějinami v širokých souvislostech světových a národních. Po vzoru některých jiných současníků, obírajících se historií, se domníval, že jméno historik lze vyhradit pouze velkým antickým spisovatelům — He-

rodotovi, Thukydidovi, Xenofontovi, Liviovi, že ostatní se jménem historika honosit nemohou, neboť jsou pouhými kronikáři. Za svůj úkol kronikáře pokládal co možná časově nejkonkrétnější vyprávění společenských změn a historických zvláštností, z nichž by si čtenář mohl pro sebe vyvodit poučení. Humanista Veleslavín zná Ciceronovo varování před třemi zásadními chybami, jichž se má historický spisovatel uchránit, a proto nechce o nikom psát ani z přízně, ani z nepřizně. Tyto zásady — i když jsou odvozené — představují teoreticky nový stupeň naší historické prózy ve srovnání s pracemi typu Hájkovy Kroniky české a jsou dokonce kvalitativně vyšším stupněm v pojmání tohoto žánru, než jaké nacházíme v soudobých historických pracích Bartoloměje Paprockého z Hlohoh. Ovšem Hájkova kniha — a do jisté míry i práce Paprockého — odlišují se od Veleslavínovy metody úsilím o beletrizaci historického materiálu, které v dalším vývoji historického žánru působilo iniciátorsky.

Podle Veleslavína nebylo cílem kronikáře odpovědět vždycky na příčiny historických událostí. Veleslavín se většinou omezuje na pouhý zápis, a kde se o vystižení příčin pokouší, činí tak většinou v duchu dobových znalostí, někdy i v zajetí různých předsudků. Subjektivně se však při své činnosti původní, překladatelské a upravovatelské snažil naplňovat pověhy poslání kronikáře, které jej ovšem nejednou nutilo jít starými cestami. Nepochybně zůstane, že uváženým výběrem děl k vydání přerůstal kronikáře a že na některých místech své tvorby — hlavně v předmluvě ke Kronikám dvěma — dozrával v historika. Přitom Veleslavína od jeho předchůdců odlišuje jeden výrazný rys — úsilí o to, aby jeho vlastní práce měla kontinuitu v činnosti dalších spisovatelů. Veleslavín vytváří kolem sebe spisovatelskou družinu, která sice nebyla zaměřena na jedinou odbornou oblast, nicméně největšímu zájmu se těšilo historické spisování; už toto konstatování svědčí o určující úloze Veleslavína, jehož nejvlastnějším pracovním oborem byla právě historie. Z Veleslavínovy tiskárny vychází nejdříve Kronika mozkevská (1590), která vznikla prací Matouše Hozia Vysokomýtského jako překlad latinského spisu Alexandra Guagniniho a jež byla uvedena Veleslavínovou předmluvou naplněnou živým vědomím slovanské sounáležitosti, pak Historia židovská (1592) přeložená Václavem Plácelm z Elbinku z německého spisu od Václava z Kaliště a z Ottersdorfu, poté (roku 1594) dvě církevní historie (Eusebiova a Cassiodorova) a v době válek s Turky aktuální Kronika turecká v překladech Jana Kocína z Kocinětu a nakonec (už po Veleslavínově smrti) Xenofontova Cyropaedia (1605) v překladu Abrahama z Gynterrodu.

Všechna uvedená díla jsou určena laickému čtenářstvu, v první řadě měšťskému, které o literaturu tohoto druhu mělo živý zájem. Veleslavín touto produkcí odpovídal na poptávku svých konzumentů a snažil se tak nahrazovat starší práce se stejnou tematikou, které buď zastaraly, nebo nebyly již na knižním trhu. Je to patrné např. z předmluvy ke zmíněné knize z r. 1592, v níž Plácel připomíná Flaviovu Kroniku židovskou v překladu Pavla Aquilina Hradeckého z r. 1553; a s tím i příslušníci jeho družiny — se zaměřovali právě na ty vrstvy, jejichž kulturní potřeby byly dosud uspokojovány nedostatečně a nevhodně. Přitom s Veleslavínovými demokratizačními tendencemi se do žádného rozporu nedostávají jeho paralelně jdoucí tendence o získání vzdělanců, kteří dosud četli jen knihy cizojazyčné; právě zřetel k oběma tendencím vede Veleslavína k náročnosti při výběru látek a při jejich zpracování.

Mimo Veleslavínovu školu pracuje na konci 16. a na počátku 17. století několik spisovatelů pozoruhodných z hlediska vývoje historického žánru směrem k laicizaci. Z nich dva jsou záměřeni na feudální prostředí — Václav Březan a Bartoloměj Paprocký z Hlohol. Březan sice teoreticky považuje za úkol historie, „aby předně skrze ni poznáván byl Bůh, potom k vezdejšímu řízení“, ale fakticky se obírá záležitostmi vyloženě „vezdejšími“. Ty zpracovává na základě pramenů s vědeckou seriózností. Solidnost jeho údajů a zajímavost látky přitahovala v nové době mnoho autorů (jmenuji aspoň J. Mařánka ze starších a N. Bonhardovou z mladších), kteří beletrizovali rožmberskou tematiku.²⁴ V porovnání s Březanem je Paprocký povrchním oslavovatelem šlechtických rodů; jeho genealogické práce se volně přiřazují k vývojové linii, na jejímž počátku je už v době husitské báseň o králi Přemyslu Otakarovi a Závěši.²⁵ Paprocký se však od celé genealogické literatury odlišil poutavostí svého podání, snahou oživit své vyprávění anekdotou, přirovnáním, básnickým obrazem i jinými uměleckými prostředky.

Nejeden historický spisovatel předbělohorský začal své dílo psát pod vlivem aktuálních událostí a se snahou obhájit svoje stanovisko nebo stanovisko své vrstvy. Takoví autoři se zpravidla zaměřili na krátkou časovou rozlohu podobně jako na počátku 15. století Vavřinec z Březové. V tomto směru jsou z doby předbělohorské charakterističtí spisovatelé z prostředí českobratrského — Lukáš Pražský, Vavřinec Krasonický, Mikuláš Slánský, Jan Černý, Matěj Červenka, Jakub Bilek, Jan Blahoslav, Jan Jafet aj.²⁶ Vedle těchto spisovatelů-kněží, zpracovávajících většinou historii své církve se záměry apologetickými a propagačními (sem patří i umělecky podaný Život Jana Augusty), vyrostlo v českobratrském prostředí i několik historiků-nekněží, zaznamenávajících a hodnotících významné události své doby. Tato laická linie bratrské historiografie — žánrově dosti mnohotvárná, neboť zahrnuje různé zápisy, akta, zprávy, deníky apod. — je představována Smilem Osovským z Doubravice, Zdeňkem Brtnickým z Valdštejna, Karlem starším z Žerotína, Václavem Budovcem z Budova aj.²⁷ Historicky i umělecky závažné jsou Žerotínovy deníky z let 1588, 1589 a 1590, jeho Zápisy o soudě panském v letech 1594—1614, Zápisy o sněmích let 1594, 1596 a 1597 a hlavně spis Sněm držaný r. 1612. Jde o díla se světskou problematikou napsaná zkušeným politikem s jemným jazykovým citem. Stejně vlastnosti měl i Václav Budovec z Budova jako autor Akt o sněmu 1603 a spisů o událostech v letech 1608—1610. Budovcův spis s ustáleným názvem Akta sněmu r. 1609—1610 působil na nejednoho současného spisovatele — vedle Skály a Stránského dokonce také na bojovného katolíka Vilému Slavatu (který ostatně lásku k historii získal v mládí od svých bratrských vychovatelů), jak je zřejmé z příslušných pasáží jeho Historického spisování. Budovcovým kultivovaným spisem vrcholí laická historická tvorba předbělohorská, jejímiž výraznými (a to i po stránce umělecké) projevy jsou v 16. století spisy Sixta z Ottersdorfu a před nimi kronika Bartoše Písaře, tvorba usilující o zaznamenání aktuálních událostí nežřídka s konflikty náboženskými, za nimiž se ovšem skrývaly světské zápasy mocensko-politické.

V podstatě šlo v době předbělohorské o boj mezi feudály a městy o politické a hospodářské pozice. Tento boj našel v historické literatuře výraz především ve dvou skoro současně vydaných kronikách — Kuthenově z r. 1539 a Hájkově z r. 1541. Zatímco Kuthen chtěl svou knihou posílit pozice měšťanstva a utrakvismu, vzal si Hájek za cíl podpořit politické aspirace šlechty a katolicismu. Z hlediska laicizace je z obou kronik významnější Hájkova Kronika česká, protože rozšiřovala tradiční škálu světských témat (míním hlavně pověsti a jiná podobná,

ovšem vymyšlená vyprávění z doby pohanské) i uměleckých prostředků a protože také ovlivňovala další vývoj naší historické beletrie. V Hájkovi se čtyři století po Kosmovi přihlásil vynikající vypravěč, který svým dílem otevřel cestu historickému románu, historické beletrii už v novodobém slova smyslu.

O Hájkově kronice existuje obsáhlá literatura, která celkem souhlasně poukazuje na Hájkovu nesnášenlivou tendenčnost a na jeho přečetné výmysly, na druhé straně se někdy apologeticky poukazuje i na to, že Hájek stál pod vlivem antické i humanistické manýry nutící spisovatele domýšlet a kombinovat tam, kde prameny mlčely. Evidentní je jistě Hájkův reakční vztah k husitství, ačkoliv i dobová reakčnost Hájkova se ukáže jako relativní, postavíme-li jeho kroniku třeba vedle téměř současného překladu Münsterovy „kosmografie“ od Zikmunda z Püchova z roku 1554, vydané z popudu samotného Ferdinanda I. Pozitivní aspekt Hájkova díla správně vystihl Zdeněk Nejedlý; podle něho se kronice podařilo to, „co žádnému historickému spisu u nás: opravdu zpopularizovat českou historii a vnést její znalost přímo do lidu“.²⁸

Protože Hájkova kronika byla dosud posuzována především z hlediska obsahového, nebude patrně neúčelné pozastavit se u některých jejích rysů formálních. Je nepochybné, že Hájek se od většiny starších kronikářů liší záměrným užíváním četných tropů i jiných uměleckých prostředků. Jde zejména o příměry, které často těsně souvisí s vyprávěným dějem, a nepůsobí tedy nijak samoučelně, např. Svato-pluk, posadiv se na jednom špalku vedle kamen, více rozpálen jsa hněvem než kamna ohněm (III, 27)²⁹. Často se vyskytují přirovnání biblická, která však ve vývojovém kontextu nejsou tak důležitá jako Hájkova přirovnání ze světa zvířat, čerpaná z Ezopových bajek i z životní zkušenosti (v přirovnáních se objevuje hlavně beránek, had, hlemýžď, kočka, kůň, lev, liška, medvěd, myš, netopýr, osel, ovce, pes, prase, ptáci a ryby — blíže neurčení, včela, vůl a žába). Vedle příměrů užívá Hájek s oblibou metafor, např. a kdož čemu chce, dá se jedním vlasem přitáhnouti (II, 148). Také Hájkovy metafory mají někdy literární zdroje, ale Hájek je samostatně přetváří nebo dotváří, jako např. u této metafory původu biblického: [biskup] aby radlicí slova Božího vnově z pohanství obrácená srdce krojiti a vorati mohl a pšenice dobrých skutkuov rozsívati i také snopy obilé víry naši v Kristu Pánu shromážditi a do jeho stodoly života věčného vnésti (II, 104). Místy přerůstají Hájkovy metafory v alegorie, které jsou někdy založeny na kontrastech: z tak bodlivého trnu tak krásná a nad míru vuonná ruože vykvetla, z bratrské krve vylévače velmi nábožný křesťan, z ukrutníka dobrotivý, z nemilostivého milostivý narodil se Boleslav (II, 100). Alegorii Hájek dovede spojit s apostrofou: Jdětež, moji milí lvové, a lapajte lesní zvířata! Běžte, moji milí vlci, rozrazte stáda strašlivých ovcí, leťte, milí sokolové, a zlapajte bázlivé holubice! (II, 291) Rád pracuje s personifikací (já již nemohu snu obrátiti, neb jsem od něho přemožen — II, 111; nestrachujtež se těchto utíkajících stínuov — II, 402) a s eufemismy vyjadřujícími umírání a smrt. Hájek má smysl pro hyperbolu (šlapat nepříteli na paty, nezůstal kámen na kameni; dobově podmíněná je Hájkova záliba v číselné hyperbole), gradaci, pleonasmus, paronomasii (divné divy, poslat posla, prosebně prosit apod.) a zvukové souznění vůbec.

Některé umělecké obraty se v Hájkově textu vyskytují velmi často, např. škodit „ohněm i mečem“, vrátit se „s prázdným měšcem“, „obměkčit srdce“, dobývat „mocnú rukú“, dále synekdochy typu „Turek přitáhl“, personifikace se slovesem „přijítí“ (přišla velká voda, drahota, hlad, pomsta, teplo, zima, strach apod.), kontrasty malý // velký, chudý // bohatý, starý // mladý, domácí // hosté, tajně // zjevně aj. Častý výskyt uvedených i jiných prostředků je důkazem jistého schematismu v literární práci, kterému se však neubránili ani významní soudobí cizí

kronikáři a dějepisci humanističtí. Vcelku je Hájkův sloh barvitý, objevuje se v něm místy syntaktický paralelismus, anakolut, elipsa a inverze. Charakteristickým rysem Hájkova slohu je rétoričnost a patetičnost, vytvářená zejména apostrofami, řečnickými zvoláními a otázkami, přímou řečí, opakovacími figurami, spojeními asyndetickými i polysyndetickými. Přitom Hájkovi jde o jasnost podání, o srozumitelnost i pro čtenáře neučeného, a proto cituje občas lidová úsloví a přísloví (např. komu těžko, nechť povrže . . . a komu dusno, nechť kašle — P 364; ty to hasíš, což tebe nepálí — P 369). Jasnosti dosahuje pomocí synonym; nelze však nepostřehnout, že mezi zdánlivými synonymy bývají drobné rozdíly významové.

Náš exkurs o uměleckosti Hájkovy kroniky naznačuje, že toto dílo bude na příště třeba hodnotit především jako dílo literární. Kronika ostatně působila na další naše (i jinojazyčné) kronikářství svými uměleckými kvalitami a navíc svou popularitou. Dokumentuje to nejlépe spis pobělohorského spisovatele Jana Františka Beckovského Poselkyně starých příběhův českých z roku 1700. Beckovský sám uvádí, že se pro napsání svého spisu rozhodl pod tlakem zájmu o Hájkovu kroniku: „Vědomo nám jest, kterak jsou se mnozí z toho těšili, když slyšeli, že kronika Hájkova v jazyku německém znovu se tiskne,³⁰ žádostivě opětujiče, aby aspoň také někdo téhož Hájka kroniku v jazyku českém pro obecné dobré znovu tisknouti dal.“³¹ Při psaní své Poselkyně myslil Beckovský především na „lid obecný“: „Některým pak v této knize čeština líbiti se nebude a zvláště těm, kteří nevědí, že ona od sprostného Čecha proto sprostě sepsaná jest, aby jí každý sprostný tím snázejí rozuměti mohl.“³² V těchto slovech se projevuje vztah skromného kněze, pocházejícího z prostředí nezámožného měšťanstva, k té společenské vrstvě, ve které se pohyboval nejen v mládí ve svém rodném Německém Brodě, ale i ve zralém věku v Praze; s lidem se jistě hodně stýkal i při svém putování za historickými prameny v Čechách, na Moravě, na Slovensku a v Uhrách. Také vypouštění odkazů na prameny odůvodňuje Beckovský zřetelem k tomu, aby „sprostý lid, pro něhož tato práce na světlo vydaná jest, těmi svědky . . . zbytečně sebe zaneprazdňoval a v začatém čtení nezdržoval“.³³ Ohledem na prostého čtenáře byly jistě motivovány též jiné formální úpravy, jako zestručňování dlouhých výkladových pasáží a vypouštění jinojazyčných míst (zvláště citátů z cizích autorit).

Zaměření Beckovského na „obecný lid“ vyplývá ze společenské situace, kdy odnárodňování postupuje zvláště rychle v prostředí šlechty. Proto také Beckovský v předmluvě ke své Poselkyni obhájuje češtinu, „která od obšírného jazyka slovanského počátek má“, proto také připomíná „každodenní zkušenost . . . , kterak mnozí zrození i vychovaní mezi námi za českou řeč se stydí, a byt' uměli rozprávěti, nechťejí, z čehož pochází i to, že nenávidíce oni českou řeč, také pouhý Čechy, svý vlastence, nenávidějí“.³⁴ Textově vychází předmluva Beckovského z předmluvy Hájkovy, ale Beckovský jí dává jiný smysl a jiné společenské zacílení, neboť se vědomě orientuje na jinou vrstvu než před 150 lety Hájek.

Při svém líčení českých dějin postupuje Beckovský v podstatě stejně jako Hájek — chronologicky, ale na rozdíl od něho připojuje četné vsuvky a odbočky týkající se pozdějších dějin. Chce tím asi uspokojit mentalitu čtenářstva, které „po nových věcech víceji než po starých dychtí“.³⁵ Materiál ke vsuvkám a doplňkům přejímá Beckovský z různých historiků — Kuthena, Paprockého, Balbína, Tannera, Boleluckého, Stránského, z Veleoslavínova Kalendáře historického a z předmluvy ke Kronikám dvěma,³⁶ z Kořínkových Starých pamětí kutnohorských

(zejména větší pasáž o Kutné Hoře v VI. kapitole), dokonce i z Komenského (*Historie persecutionum*), ale i z kronikářů předhusitských (Dalimila, Pulkavy, Františka Pražského aj.). Nejde tedy u Beckovského o mechanickou závislost na Hájkovi, jak se někdy soudí. Po textovém srovnání obou kronik přišel Antonín Truhlář ke zjištění, „že v první třetině Poselkyně (str. 6—341) jest Hájek v podstatě opáčen, ve druhé (str. 342—671) bedlivě prokládán a ve třetí (str. 672 až 1119) je mimochodem upotřeben“.³⁷

Pokus Beckovského využít Hájkovy kroniky a pokračovat v ní je fakticky pokusem oficiálním (už proto, že šlo o dílo tištěné), ale nikoli ojedinělým. Tak např. nějaký neznámý vlastenec považoval ve svém rukopise z r. 1688 za potřebné navázat „ku potěšení celého slovanského jazyku“ na Hájkovo vypravování.³⁸

Fakt působení Hájka na Beckovského není v naší vědě ničím novým, avšak velmi málo byl prozkoumán vliv Beckovského na další historické práce. Z hlediska našeho tématu považují za významný vliv Beckovského na neznámého autora knihy *Země dobrá*, to jest *země Česká*, do které semeno z dobroty božské hojně vsaté učinilo užitek stý, jež byla vytištěna v Hradci Králové r. 1754. Tento spis unikal zatím pozornosti historiků i literárních historiků, a proto se na něj v dalších výkladech zaměřím podrobněji.

Autor *Země dobré* neskrývá svou nepůvodnost, přiznává, že jeho kniha je kompilací z cizích i našich spisovatelů. I když sám z cizích historiků na prvním místě připomíná Silvia a z domácích zase nejdříve jmenuje Kristiána, Karla IV., Jana Očka z Vlašimě a Václava Hájka, přece podrobnější studium ukáže, že autor nejvíce čerpal — vedle Pešinova *Předchůdce Moravopisu* — z *Poselkyně* J. F. Beckovského.

Zkoumáme-li vztah textu *Země dobré* k *Poselkyni*, nacházíme stejné rysy, které charakterizují vztah *Poselkyně* k Hájkově kronice: text je buď přejímán beze změn, nebo s úpravami stylistickými (změny slovosledu, zkracování dlouhých větných period, ale i rozšiřování dlouhých souvětí dalšími větami s vysvětlovací funkcí) a lexikálními (např. nahrazování archaismů výrazy novými, uplatňování slov významově přesnějších než jsou v předloze). K těmto změnám sáhl Beckovský na konci 17. století a autor *Země dobré* v polovině 18. století proto, že jim šlo o obecnou srozumitelnost textu a přístupnost širokým vrstvám čtenářstva, jimž spisy byly určeny. Posuzujeme-li tedy tři historické práce spolu těsně souvisící, zjišťujeme v nich rostoucí tendenci ke zpřístupňování stále širšímu okruhu publika. Humanistickou učenost projevující se ještě u Hájka např. narážkami na anticou mytologii a odkazy na historické události, které s vlastními dějinami českého národa přímo nesouvisely, snaží se Beckovský omezovat a po něm autor *Země dobré* dokonce odstraňovat. Poučení určené ve verzi Hájkově předešlým privilegovaným vrstvám je v *Poselkyni* i v *Země dobré* určeno vrstvám co nejširším. Jim se ovšem muselo přizpůsobit i podání; o tuto demokratizaci formy usiluje Beckovský, ale realizuje ji až autor *Země dobré*.

Země dobrá je dokladem živého vlasteneckého citění kolem poloviny 18. století, které jde nad teritoriální vlastenectví privilegovaných vrstev a je podloženo vědomím sounáležitosti s ostatními slovanskými národy.³⁹ Takové vlastenectví, jež nacházíme i v dílech některých s lidem spjatých pobělohorských homiletiků, dostávalo se v nejednom směru do opozice proti státu a nesnášenlivé protireformaci. V *Země dobré* není ještě zřejmý samostatný kritický přístup k české minu-

losti, jak o to nedlouho později usiluje Gelasius Dobner. To lze vysvětlit rozdílným zaměřením obou tvůrců, neboť Země dobrá je stručná populárně zaměřená historie českých zemí napsaná česky z pozic vlasteneckého staromilce, kdežto Dobnerův šestidílný spis Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum z let 1761—1783 je rozsáhlé latinské dílo vědecké, vypisující české dějiny v širokých souvislostech a vycházející z pozic pokrokového kritika české minulosti (výborně orientovaného v současném historickém bádání na západě, citujícího bollandisty, Baronia, Leibnitze, Mabillona aj.). V porovnání s Dobnerem se autor Země dobré jeví jako neucený nadšenec pro české dějiny, nikoli jako kritický dějzpytec. Země dobrá přesto mohla plnit některé funkce pokrokové a její vlastenecký patos mohl kladně působit nejen v době, kdy dílo bylo v oběhu, ale i v době národního obrození. Až do té doby si asi uchovala aktuálnost autorova snaha posilovat národní hrdost, obhajovat český jazyk i minulost národa proti jejich pomlouvačům. Pro vlastenecký patos Země dobré jsou zvláště příznačné kapitoly 35 a 37, jejichž podstatné pasáže dokazují, že dílo patří do linie obran jazyka a národa, a to hned vedle Balbínovy „apologetické disertace“ a před obrany obrozenské.

V obou uvedených kapitolách Země dobré — stejně jako v celé knize — je uložena feudální a protireformační ideologie, v duchu které autor negativně přistupuje k husitskému hnutí. Po té stránce se ovšem neliší od soudobé námětově shodné literatury homiletické a historické, kam ostatně patří i spisy nejvzdělanějšího katolického historika pobělohorského, Bohuslava Balbína, které však pro svůj učený charakter a latinskou řeč musely být omezeny jen na okruh vzdělanců. České spisy typu Země dobré měly jistě čtenářskou základnu mnohem širší než historická tvorba latinská, jež zůstávala stranou vývoje historického žánru směrem k laicizaci. Naopak do tohoto vývoje se začleňovaly různé česky psané městské historie a pololidové zápisy historických událostí.

Význam městských kronik, jako byly např. Staré paměti kutnohorské od Jana Kořínka z r. 1675 nebo Historie klatovská z r. 1699 od Jana Floriána Hammerschmidta z r. 1699, nelze hledat v oblasti historických fakt, ale v plastickém obraze soudobého života. Z tohoto hlediska je třeba vysoko ocenit zvláště dílo Kořínkovo, zpracovávající totéž městské prostředí jako starší Paměti Mikuláše Dačického z Heslova, jejichž těžiště bylo ovšem v době předbělohorské; přínos Kořínkova díla je především v zájmu o práci kutnohorských horníků.

Linie příležitostných zápisů, uplatněná v době husitské i renesanční ve Starých letopisech českých, je po Bílé hoře představována několika pololidovými kronikami vypisujícími většinou z lokálního úhlu historické děje. Nejvíce těchto místních rukopisných kronik se nám zachovalo z Moravy — vztahují se např. k Brnu, Uherskému Hradišti, Uherskému Brodu, Břeclavi, Kroměříži, Prostějovu, Moravským Budějovicím, Holešovu, Valašskému Meziříčí, Lipníku i některým jiným městům s jejich okolím.⁴⁰ V některých případech je tu zřejmé, že dochovaný rukopis představuje poslední fázi v místní tradici rukopisných zápisů. Snaha zachytit z autorova stanoviska pozoruhodnou událost vedla ovšem nezřídka k disproporcí v objektivní důležitosti zapsaných dějů (té se ostatně nevyhnuly ani starší tištěné historické kalendáře), a tak vedle závažných událostí souvisejících např. s bockajovským vpádem nebo vpádem Švédů či Turků na Moravu jsou tu zaznamenány různé osobní prožitky a nevýznamné epizody. Rozdílná je i umělecká cena těchto místních kronik,⁴¹ přesto se dají v nich najít místa hodná literární pozornosti, a to především ve spise Jiřího Rudolfa Přenského Památky, co se tak kdy stalo v kraji hradištském, na němž upoutá svěží lidový jazyk a vzrušená dikce. a v zá-

pisčích hnojického rektora Mikuláše Františka Kerneria, které myšlenkově převyšují Památky Přemyslovské a jsou v porovnání s nimi také relativně pokrokovější; jejich přitažlivost je dána především Kerneriovým smyslem pro humor a groteskní situace. Většinou ovšem autoři místních rukopisných kronik neměli velké umělecké ani odborné aspirace, neboť své zápisy zamýšleli buď jako informativní materiál pro oficiální historiky (některé z těchto kronik byly psány pro Tomáše Pešinu z Čechorodu), nebo jako nenáročná poučení pro své následovníky. Přitom jistě myslili na lidi prosté, kteří také jsou zpravidla hlavními aktéry jejich kronik, aktéry bezejmennými, trpícími nevinně válečnými hrůzami a útrapami.

Do historické produkce pobělohorské nepatří samozřejmě jen produkce vzniklá po Bílé hoře. V oběhu je stále i tvorba starší zejména kronika tak řeč. Dalimila (v edici Ješínově z r. 1620), kronika Hájkova i Kuthenova, Veleslavínův Kalendář historický a jeho Kroniky dvě o založení země České. O tuto tvorbu byl zájem, jak nepřímě dosvědčuje neblaze proslulý *Clavis haeresim claudens* ve svých obou vydáních (z r. 1729 a 1749), kam Antonín Koniáš zařadil nejednu starší historickou práci. Zájem o Hájkovu kroniku zaznamenal ostatně sám Beckovský a po něm kazatel Štěpán František Náchodský.⁴² Avšak starší produkce nekolovala pouze ve vzácných tiscích, ale také v opisech.⁴³ Některé starší práce dostávaly nové, fakticky pokrokové funkce, neboť lid si z nich vybíral zajímavě podané látky světské, které mu přinášely posilu a povzbuzení v dobách nejtěžších. A právě taková tematika ovlivňovala historickou prózu obrozenou. Nepochybně to dosvědčuje Krameriova edice Veleslavínových Kronik dvou z r. 1816. Ne tak jednoznačná už je situace v případě Hájkovy kroniky, která je na jedné straně ostře odsouzena Dobnerem, na straně druhé využita Pelclem.⁴⁴ Zde ovšem už se nejen projevila reakce na starou a nevědeckou historickou školu, nýbrž došlo tu i ke střetnutí dvou koncepcí politického významu, koncepce straníc buď feudálům, nebo buržoazii.⁴⁵ To však už leží za hranicemi našich výkladů o vývojových tendencích v historické beletrii předobrozené.

Tato studie si nekladla za cíl vyřešit problematiku vývoje předobrozené beletrie historické, dochované v četných rukopisech a starých tiscích a pouze zčásti zpřístupněné v moderních edicích. Šlo nám zde spíše jen o vyhledání některých hledisek, z nichž by mohla být posuzována otázka uměleckosti a laicizace historického žánru. Ukázalo se, že vědomé úsilí o uměleckost při zpracování historického materiálu je charakteristické nejvíce pro období renesance. Vrchol uměleckosti je podle mého soudu v kronice Hájkově. Pokud jde o laicizaci, bylo třeba postupovat velmi opatrně, protože historická beletrie období feudalismu závisí na vládnoucí ideologii této doby, tj. na křesťanství, a je svou tematikou i tendencí této ideologii poplatná. Bylo by tedy absurdní chtít u historického žánru vystopovat (do národního obrození) vývoj vedoucí od církevního pojetí k vítězství laicizace. To by byl záměr apriorní, jemuž by se vlastní materiál vzepřel. Ostatně sám termín laicizace je poměrně obsažný. Z úzkého hlediska jde ovšem v historické beletrii především o vývoj určité metody, tj. výkladu historických dějů od pojetí teologického, jak je nacházíme zejména v kronikách středověkých, k pojetí racionalistickému, které do naší historické beletrie proniká od doby husitské. Vývoj zde však nebyl přímočarý — oficiální dějepiscectví po Bílé hoře představuje návrat k pojetí teologickému. Bylo tedy nezdůvodnitelné nutně přihlídnout i k jiným hlediskům

osvětlujícím laicizační proces: k hledisku třídní příslušnosti spisovatele, jeho vztahu k různým složkám národní společnosti, k hledisku dobového vlastenectví, ke změnám v poměru k církevní autoritě a k autoritě vůbec, k hledisku třídní příslušnosti posluchačstva nebo čtenářstva, eventuálně i k početnosti konzumentů, k hledisku tematiky díla, k hledisku umělecky tvárnému, jazykovému atd. Uvedená hlediska tvoří určitou variabilní, ale zároveň logickou strukturu laicizačních tendencí. Teprve na základě důkladné interpretace jednotlivých děl bude možno přikročit k jejich typologickému srovnání, a to ze stanoviska proměn, k nimž dochází ve struktuře laicizačních tendencí. Tyto proměny jsou ovšem determinovány jak obecným dějinným vývojem, tak zákonitostmi historického žánru.

P O Z N Á M K Y

¹ Ovšem kronika měla i jiné významy, např. humorná rozprávka, novela (zejména v době renesance) aj.

² Praha 1830.

³ Vyšla v Brně v r. 1964 s originálním textem latinským i s novočeským veršovaným překladem Rudolfa Mertlíka a s předmluvou Jaroslava Ludvíkovského.

⁴ Josef Macek v úvodu k překladu Husitské kroniky (přeložil ji František Heřmanský), Praha 1954, str. 8.

⁵ Viz v knize Františka Kavky *Husitská revoluční tradice*, Praha 1953, 2. kap., a v souboru studií Josefa Hrabáka *Ze starší české literatury*, Praha 1964, str. 142.

⁶ Srov. k tomu Hrabákovy Poznámky o zanikání a vznikání žánrů v literatuře doby husitské, cit. kniha *Ze starší české literatury*, str. 131–151.

⁷ Je otištěna ve *Výboru z české literatury doby husitské I* (k vydání připravili Bohuslav Havránek, Josef Hrabák, Jiří Daňhelka a spolupracovníci), Praha 1963, str. 481–484.

⁸ Tato relace se zachovala ve čtyřech rukopisech *Starých letopisů českých ze 16. století* (viz citovaný *Výbor*, str. 518).

⁹ Text je otištěn ve II. svazku citovaného *Výboru* (Praha 1964), str. 250–256.

¹⁰ Srov. II. svazek citovaného *Výboru*, str. 140–141.

¹¹ Vyprávění bylo zařazeno do I. svazku citovaného *Výboru*, str. 47–51.

¹² Tento zájem si uvědomovali — ovšem se zřetelem ke svému publiku — i latinsky píšící spisovatelé první poloviny 16. století. Důkazem je např. to, že mecenáš Jan Hodějovský (kterému Konáček později připsal tři svá díla vytištěná pohromadě r. 1547) vybízel Matouše Kolína z Chotěřiny, aby se pokusil o vypsání českých dějin (viz Karel Hrdina, *Zižka v humanistickém písemnictví XV. a XVI. století*, Sborník Žižkův 1424–1924, Praha 1924, str. 197).

¹³ Kapitola — nečíslovaná, následující za 72. (tj. poslední) kapitolou Silviovou — je příznačně nazvána Kterakých svobod král Jiří koruně České dobyl.

¹⁴ Před Silviem pověst zpracoval Kosmas (I, 14).

¹⁵ O Konáčově překladu Silviovy kroniky viz podrobněji v mé knize *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova* (Praha 1962), str. 84–98.

¹⁶ Josef Jireček, *O uvynutí historické prózy české za XVI. a XVII. věku*, ČČM 1873, str. 412.

¹⁷ Z poměrně bohaté literatury o českých adaptacích Burleye uvádím aspoň studii Františka Novotného *Burleyovy Životy starých mudrců a jejich česká zpracování* (LF 1913, str. 342–353, 420–429), studii Jaroslava Ludvíkovského *Několik ohlasů vergiliovské legendy v starší české literatuře* (sborník Pio vati, str. 62–79, Praha 1930), mou citovanou knihu o Konáčovi (str. 169–171) a knižní rozpravu Anežky Vidmanové-Schmidtové *Burleyovy Životy starých filosofů a jejich české překlady* (Praha 1962).

¹⁸ O spisku psal Jaroslav Kolár ve zprávě *Neznámé dílo Šimona Lomnického*, LF 1962, str. 173–175.

¹⁹ Johannis Cuspiniანი, praefecti urbis Viennensis, diarium de congressu caesaris Maximiliani Augusti et trium regum, Vladislai Hungariae, Ludovici Bohemiae et Sigismundi Poloniae, in urbe Viennensi facti, XVI. Julii anno Christi M.D.XV.

²⁰ Viz blíže v mé knize o Konáčovi, str. 108–111.

²¹ Kniha patrně u čtenářstva dosáhla značné obliby, a proto byla po smrti Veleslavínové (už nákladem jeho dědiců) nově vydána roku 1602.

²² Podrobněji viz v mé knize *Daniel Adam z Veleslavína*, Praha 1962, str. 26–27. Při výkladech o Veleslavínově práci kronikářské vycházím z kapitoly „Kronikář“, jež je v citované knize na str. 20–31.

²³ Byl to už třetí překlad Silviovy kroniky do češtiny. Záměrně jsem nechal stranou první překlad od brněnského kanovníka Martina Húsky z Uherského Brodu z r. 1487, který zůstal v rukopise a vývoj české historické beletrie neovlivnil.

²⁴ Viz studii Vítězslava Tichého *Pan Petr Vok z Rožmberka v českém románě*, LF 1941, str. 382–402, a můj článek *Některé problémy české historické beletrie*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 1964, D 11, str. 118–122.

²⁵ Otištěno ve *Výboru z české literatury doby husitské*, II. svazek, Praha 1964, str. 107–111.

²⁶ Viz o nich v knize Kamila Krofta *O bratrském dějepisectví*, Praha 1946, str. 7n.

²⁷ Více o nich v cit. knize Kroftovy, str. 157n.

²⁸ *Dějiny národa českého I*, Praha 1949, str. 57.

²⁹ Ukázky z Hájkova textu do r. 1347 cituji podle novodobého Flajšhansova čtyřsvazkového vydání z let 1918, 1923, 1929 a 1933, kdežto ukázky z dalšího textu nově nevydaného jsou citovány podle paleotypu z r. 1541 (před paginací je iniciála P). U často užívaných uměleckých obrátů (některé hyperboly, kontrasty, personifikace atd.) přesné údaje uvedeny nejsou.

³⁰ Beckovský má na mysli překlad Hájkovy kroniky (pořízený Janem Sandelem ze Zlatic), který vyšel v Norimberku r. 1697 (poprvé vyšel tento překlad r. 1596 v Praze a potěť v Lipsku r. 1718).

³¹ Přípis (nestránkovaný).

³² Přípis (nestr.).

³³ Přípis (nestr.).

³⁴ Předmluva, str. 4.

³⁵ Předmluva, str. 6.

³⁶ Velkou pasáž z Veleslavínovy předmluvy ke Kronikám dvěma, v níž je podáno hodnocení Silviovy kroniky a zároveň též obhajoba české minulosti i národní povahy, převzal Beckovský do své XI. kapitoly, která nemá žádnou textovou souvislost s Hájkem. Viz také studii Antonína Truhláře *Jana Františka Beckovského Poselkyně starých příběhů českých díl I. (r. 1700)*, Sborník historický II (1884), str. 211–219, 289–302. — II. díl *Poselkyně* (dochovaný v rukopise) vydal Antonín Rezek ve 3 svazcích: 1. svazek (léta 1526–1607) a 2. svazek (léta 1608–1624) vyšly v Praze r. 1879, 3. svazek (od r. 1625 do r. 1715) i s dodatky a vydavatelovým životopisem Beckovského vyšel v Praze r. 1880.

³⁷ Cit. studie Antonína Truhláře, str. 291–292.

³⁸ Viz V. Stárek, *Výjimky z kroniky rukopisné od r. 1688*, ČČM 1845, str. 335–345.

³⁹ Srov. citát ze str. 350–351: A ti všichni národové byli slavní a mocní, v mnohých krajinách rozšířeni, kterýmžto tak slavným a mocným národům Čechové se přiznáváme, a protož jestliže Mozochové, jinak Mozkvané za příjmení a jazyk předka svého se nestydí, kterak pak Čechové, jenž nápodobně jako z kořene a jazyka mozochského v jménu svého knížete Čecha ten jazyk v český proměnili, mají opovrhnouti? — Více o ideové a umělecké stránce Země dobré viz v mém článku „*Země dobrá*“. *Poznámky o jedné linii předobrozenského kronikářství*, sborník Příspěvky ke starší literatuře na Moravě (II), Blansko 1965/1966, str. 28–32.

⁴⁰ Výbor z těchto kronik vydal Josef Polišínský v *Knize o bolesti a smutku* (Praha 1948).

⁴¹ Srov. k tomu můj článek *K moravským pololidovým kronikám 17. a 18. století*, *Vlastivědný věstník moravský* 1966, str. 277–282.

⁴² V předmluvě ke svému spisu *Sancta curiositas*, to jest Svatá všetečnost (I. díl z r. 1707, II. díl vyšel po autorově smrti r. 1746) se Náchodský ptá na osud starých knih: Ale kde jsou nyní? Sotva Hájek jeden, jenž některé památky sebral, se nachází, a ten samý s těžkem po třidce zlatých, podle svědectví veleslavného a z mrtvých vzkřísivšího Hájka, nového spisovatele české kroniky pátera Jana Beckovského, křížovníka s červenou hvězdou, zjednati a zaplatiti se může.

⁴³ Viz zajímavý článek Miloslava Švába *Opisy Fabiána Stehlíka, zvláště opis kroniky Vincentiovy a Jarlochovy*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 1955, D 2, str. 143–151. Stehlík si opsal (kromě kroniky uvedené v nadpise článku a kromě některých jiných prací) Veleslavínovu edici *Kronik dvou z r. 1585*, Ještinovo vydání kroniky tak řečeného Dalimila z r. 1620, českou verzi kroniky Pulkavovy, dále latinskou kroniku Dubraviovu a *Lupáčův Historický kalendář* (srov. citovaný článek, str. 145). Myslím, že případ Stehlíkův, tj. opísání starších prací s historickou tematikou, nebyl nijak výjimečný, že však takové opisy se nám nezachovaly, neboť se rychleji opotřebovávaly a snáze ztrácely než knihy tištěné.

⁴⁴ Mítním Novou kroniku českou, v kteréž příběhy obyvatelů země České od počátku až do

nynějších časů vypravuje František Martin Pelcel (Praha 1791). Pelcel dal přednost soustavnému hájkovskému vypsání historie před kalendářním postupem podle dní, který uplatnil Velešlavin ve svém Kalendáři historickém (viz předmluvu k I. dílu *Nové kroniky*).

⁴⁵ Přesvědčivě to ukázal Milan Kudělka v knize *Spor Gelasia Dobnera o Hájkovu kroniku* (Praha 1964).

BEMERKUNGEN ZUR ENTWICKLUNG DER TSCHJECHISCHEN HISTORISCHEN BELLETRIE VOR DER NATIONALEN WIEDERGEURT

Der Verfasser beschäftigt sich vom literaturgeschichtlichen Standpunkt aus mit der tschechischen Literatur mit historischer Thematik aus der Zeit vor der nationalen Wiedergeburt. Er unterläßt die Bewertung der historischen Tatsachen in den alttschechischen Chroniken und verfolgt die neuen Elemente und Tendenzen, die auf die Veränderungen des literarischen Schaffens in künstlerischer Hinsicht, wie auch auf dessen Verweltlichung Einfluß ausgeübt haben. Aus seiner Analyse geht hervor, daß das bewußte Streben nach einer künstlerischen Verarbeitung des historischen Stoffes vor allem für das Renaissancezeitalter (den Höhepunkt dieses künstlerischen Bestrebens erreicht Hájek's Chronik aus dem Jahre 1541) charakteristisch ist. Insofern es sich um die Laizierung handelt, mußte man sehr vorsichtig vorgehen, weil die historische Belletrie der Epoche des Feudalismus von der herrschenden Ideologie dieser Zeit, d.h. vom Christentum, abhängig und durch ihre Thematik und Tendenz dieser Ideologie verpflichtet ist. Dennoch wäre es möglich festzustellen, wie in den alttschechischen Chroniken allmählich die theologische Auffassung durch eine rationalistische verdrängt wurde. Die rationalistische Auffassung dringt in die tschechische Belletrie in der hussitischen Zeit ein, aber das offizielle Geschichtswesen nach der Schlacht am Weißen Berg stellt die Rückkehr zur theologischen Auffassungsweise her. Neben den Veränderungen in der Auffassung müssen weitere Aspekte berücksichtigt werden, die in den Laizierungsprozeß Licht bringen und die eine bestimmte variable, aber zugleich logische Struktur der Laizisierungstendenzen bilden.

M. K.